

ਦਲਿਤ ਸਮੱਸਿਆ : ਸਮਾਧਾਨ ਦੀ ਸੇਧ ਕੀ ਹੋਵੇ ?

10, 11, 12 ਨਵੰਬਰ 2000, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਦਲਿਤ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਬੋਧਿਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਂਝਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਅਭਿਯਾਨ ਵੱਲੋਂ ਪਲਸ ਮੰਚ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗੋਸ਼ਟੀ/ਸੰਮੇਲਨ ਹੋਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਮੇਲਨ ਸੀ। ਦਲਿਤ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬਹਿਸ ਹੋਈ। ਇਸ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਚਰਚਾ ਦਲਿਤ ਮਸਲੇ ਵੱਲ ਡਾ. ਅੰਬੇਦਕਰ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਇਸ ਵੱਲ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਬਹਿਸ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਭਰਕੇ ਆਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਸੰਖੇਪ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਧਿਰਾਂ ਨੇ ਪੁੱਲਤਾਰੀ ਜਮਾਤ ਵਿਚੋਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀ ਹੈ,

ਅਲਹਿਦਗੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਸ ਵਰਗ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤਿਆ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁਨਰਵਿਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਡਾ. ਅੰਬੇਦਕਰ ਦੀ ਇਸ ਦੇਣ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਝਿਜਕ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦਲਿਤਾਂ ਲਈ ਕੁੱਝ ਰਿਆਇਤਾਂ ਲੈਣ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀ ਉਤਲੀ ਕਰੀਮ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਸੀ ਪਰ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਜੜ੍ਹ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ। ਦਲਿਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਖੁੰਡਿਆ ਕੀਤਾ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਦਲਿਤਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਾ ਹੀ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਦਲਿਤ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਲੋਕ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਤਿਕਥਨੀ ਹੈ ਕਿ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਵਿਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਮੱਧ ਵਰਗੀ ਦਲਿਤਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਕੁੱਝ ਰਿਆਇਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਕੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕਰਨੀ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਧਨਹੀਣ ਦਲਿਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ, ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਦਾ ਹੱਕ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਦਲਿਤ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦਲਿਤਾਂ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਅਸਲੀ ਉਹੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਹੈ, ਜੋ ਜਾਤਪਾਤ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਫਰਕ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਧਨਹੀਣ ਪੁੱਲਤਾਰੀ ਤਬਕੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਦੋਸਤ ਹੈ। ਸੋ ਵਿਚੋਂ ਸਤਾਨਵੇਂ ਦਲਿਤ ਪੁੱਲਤਾਰੀ ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਮਲ ਨਾਲ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦਲਿਤਾਂ ਦੇ ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਹੈ, ਸਮਾਜਿਕ ਹੈ ਜਾਂ

ਸਭਿਆਚਾਰਕ। ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦਾ ਦਲਿਤਸਪੀ ਲੈਣਾ ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਯਾਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਨੇ ਜਾਤਪਾਤ ਦੇ ਭੇਦ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਹੋਰਨਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹੀ ਪੀੜਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਜਾਤਪਾਤ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਨੀਵੀਂ ਜਾਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲ ਵਿਤਕਰੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੈ। ਜੱਟਵਾਦ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ।

ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਲਈ ਖ਼ਬਰਦਾਰੀ ਅਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਦੋਨੋਂ ਬੜੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦੋ ਫਰਕ ਦਾ ਮੋਕਾ ਨਹੀਂ ਮੁਹੱਈਆ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਉਤਲੇ ਨੁਕਤਿਆਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਦਲਿਤ ਮੁਕਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਗੈਰ-ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ (ਇਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਏਲਾਨੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਕ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ) ਵਿਧਰੋਹ ਦਾ ਰਵੱਈਆ ਘਟਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਵਿਦਾਸ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਵਾਲਿਓ, ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰ ਸਾਂਭਕੇ ਰੱਖੋ, ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਭਗਵਾਨ ਵੀ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰ ਵੀ ਹੋਰ ਸਿਰਜ ਲਵਾਂਗੇ। ਇਹ ਉਸ ਤਰਲੇ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਰੱਬ ਦੇ ਬੰਦੇ ਹਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਿਓ। ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਿਥੋਂ ਦਾ ਮੈਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਂ, 1943 ਵਿਚ ਇਹ ਕੁੱਝ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਠੱਠੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵੇਲੇ ਵੱਖਰੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠ ਖਲੋਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਠੱਠੀ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸੋਚ ਵਾਲੇ (ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਾਲੇ) ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ।

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੋਸ਼ਟੀ ਅਸਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਫ਼ਿਸਪਲਨ ਲਈ ਗੋਸ਼ਟੀ ਸੀ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਆਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦਸਕੇ ਚਲਦਾ ਬਣੇ। ਵਕਤਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹਕੇ ਦੱਸੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਵਾਬ ਵੀ ਸੁਣੇ। ਦਲਿਤ ਬਨਾਮ ਡਾ. ਅੰਬੇਦਕਰ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਇਹ ਅਹਿਮ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ, ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਹੋਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ। ਦਲਿਤ ਮੁਕਤੀ ਲੋਕ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅੰਗ ਹੈ।